

Eivissa i Formentera, illes assedegades

per Joan Marí Cardona

Mossènyer Pallarès

Qui no ha sentit parlar d'ell? La veu popular encara recorda les seues dites i succeïts: els flaons amb herba sana o sense, els ous de la salpassa, etc. Josep Pallarès i Mesquida fou rector de la parròquia de Sant Josep els anys 1857-1887.

L'arxiduc Lluís Salvador el va conèixer quan anà a Sant Josep (1867) i digué que «l'havia presentat a una família propietària que vivia vora el Puig d'En Cardona —davant l'església— que era un vertader conjunt patriarcal; li varen oferir una representació de ball pagès i el rector tocava el tambor; no mancà gaire perquè fins i tot es posàs a ballar».

A una làmina de l'obra de l'arxiduc titulada *Peça principal d'una alqueria de Sant Josep* es pot veure la figura d'un capellà, la qual amb tota seguretat correspon a Mossènyer Pallarès.

Bé, quan era rector de la parròquia, un any plugué molt poc i els aljubs, fonts i pous començaren a eixugar-se. Els sembrats es veien groguencs, cremats pel sol.

Mossènyer Pallarès convocà junta general d'obrers parroquials i caps de família per veure què s'havia de fer. Entre tots acordaren que era necessària una processó de pregueres. Ell, mossènyer, no es cansà de recomanar que tothom hi anàs proveït de parai-gües, com a primera mostra de fe i confiança que obtendrien el benefici de l'aigua.

A mitja tarda d'un diumenge del mes d'abril s'havia de fer la processó. Hores abans de l'assenyalada per començar-se, ni la plaça ni l'església eren suficients per a tanta gent.

Començà la processó. De tant en tant, mossènyer parlava a la gran multitud. Els josepins resaven ben de veres, molts suspiraven i ploraven... L'itinerari era el dels passos. El cel era serè; nòmés una boireta coronava el cim de sa Talaia, que queda amagat

darrera el Puig d'En Cardona. Mossènyer Pallarès la veia, però no deia res; fins tot li semblà que s'inflava.

Entre oracions i cants de penitència, acabà la processó. Mossènyer estava ben segur que plouria més o menys; la boireta de sa Talaia prest taparia el sol, i després aigua i més aigua... Quan s'hagué llevat els ornaments propis de l'acte, sortí tot d'una a la plaça de l'església i mirà de reüll cap a sa Talaia. La boireta en lloc de donar aigua s'havia fos.

Poc després arribà un carro que venia de Sant Antoni i digueren que quan havien partit d'allà també anaven a començar una gran processó *ad petendam pluviam*. Mossènyer Pallarès ho escoltava sense alenar i aixecant molt l'orella; tancava els ulls i feia lleus moviments amb el cap, quasi parlant tot sol, per donar a entendre que ja havia trobat l'explicació vàlida del perquè no havia plogut i la boireta s'havia fos. Mai no havia tengut gaire simpatia pels de Sant Antoni.

El diumenge següent pujà a la trona i començà així el sermó: «Germans: no hi ha res a fer; mentre que els portmanyins puguin fer processons *ad petendam pluviam*, és a dir, per demanar aigua, no en tendrem ni una gota. No sols les boires, sinó que també els núvols negres es fondran.»

Anys secs, anys de pregueres

La relació que es podria fer de notícies d'anys estèrils i de camps secs per manca de pluges, no s'acabaria mai. Aleshores els llaüts eivissencs havien de córrer per tota la Mediterrània cercant la manera de tornar a l'illa amb alguns grans de blat.

La nostra Universitat tenia ben sovent la caixa buida perquè la compra d'aliments era necessària si els eivissencs no havien de morir de gana. La sal solia equilibrar un poc la balança de pagaments —era com els dòlars d'avui— però de vegades no n'hi havia prou per comprar tot el que era necessari. Si un any sec coincidia amb

una mala collita de sal, els nostres avantpassats no podien menjar gaire.

La manca d'aigua, i totes les calamitats públiques, era considerada com un càstig de Déu per causa dels malfets humans. Així, doncs, era necessari llevar primer la causa —els malfets— i després desapareixeria l'efecte —els núvols que no donaven aigua—. El raonament s'ajusta a totes les normes de la lògica.

Per això no era possible de demanar senzillament l'aigua, sinó que en primer lloc s'havia de demanar perdó i fer actes de penitència i penediment. La pluja havia d'arribar com una demostració clara del perdó de Déu, quan un poble s'havia penedit ben de veres dels seus pecats.

Vegeu en primer lloc la crònica d'una gran borrasca que va castigar la Vila d'Eivissa el dia dotze de setembre de 1543 —ara fa quatre-cents quaranta anys— i la immediata reacció de culpabilitat que es manifesta.

«Memoria del gran treball ses vist en aquesta illa de Ayviça. Dimecres que comptam a 12 de satembre del any 1543 fonch a mig dia o circa ques mogué un grandíssim temps, ço es, molts contrats vents, en que tot temps regnaven llevants de que es mogué tanta pluja y vent que vingué a portar la terra en grandíssim treball, per que enderrocà y mogué molts arbres que nos poden contar ni dir, per que se digué que lo mal que feu no abastaria per a quatre mil sinch cents ducats. De ques trobà un galió de jenovesos, lo qual era de tres modins y son amo se diu Gropaldo, per que moguda la fortuna dins lo port vengué a perdre prop de la Illa Plana, per que fonch cosa de admiració, après se digué que nos perdé ninguna persona. Y après enderrocà moltes cases y lo palmer de mossen Pere Joan y la vidriera de Santa Maria y moltes altres cosas que no son en nombre de dir ni contar.

Y açó fonch per lo que Nostre Senyor nos prometé per nostros pecats. Y mes avant era tanta la fortu-

na que no dexà molins ninguns y tots nols posà en terra, per manera que hagueren de treure la Vera Creu los venerables preveres vista la tanta fortuna nos prometé Nostre Senyor y treball y perill estavem. Y açò es per lo que Nostre Senyor sia placent.»¹⁾

L'any 1720 fou molt sec. Havia passat molt de temps sense ploure i ja no es veia altre remei que fer processons públiques per tal d'obtenir el perdó de Déu i en conseqüència el benefici de l'aigua. Els darrers dies de març es varen fer nou processons, a Vila, però l'aigua continuà sense caure.

Hagué d'emprar-se més força davant de Déu, donant mostres més vàlides de penediment i posant per intercessors els sants que semblaven més poderosos. Es decidí fer un altre novenari començant el dia cinc d'abril, festa de sant Vicent Ferrer, que l'any 1650 havia estat nomenat patró de l'illa d'Eivissa.

Tal com s'havia pregonat a tots els llocs acostumats de Vila, la tarda del cinc d'abril ixqué de l'església parroquial la gran processó de sant Vicent.

L'itinerari fou llarg: Portal Nou, sa Tarongeta, la Marina, Portal de ses Taules i església del Convent. Al lloc anomenat sa Creu Blanca —final del carrer actual de sa Creu— la processó s'aturà i el paborde i vicari general Joan Baptista Forner féu una «exhortació molt sentida a tots els feels».

La processó del dia cinc només fou el començament. El dia onze se'n féu una altra des de la parroquial fins al Convent, posant per intercessor sant Vicent Ferrer. Predicà el pare dominic Marc Joan.

El dia tretze la processó anà de la parròquia a l'església de Sant Agapit dels pares de la companyia de Jesús —ja desapareguda—. N'era intercessor principal sant Francesc Xavier i va predicar el pare jesuïta Pere Joan Ferrer.

El dia quinze, dilluns, la processó anà a l'església de Sant Cristòfol. Santa Rita era la intercessora escollida per a aquest dia. Predicà el paborde.

El dia disset la processó davallà fins a Sant Elm, i anà com a intercessor sant Josep. L'exhortació penitencial fou dirigida pel prevere i beneficiat Toni Joan.

El dijous, dia divuit d'abril, acabava

el novenari o sèrie segona de processons. Ixqué de la parroquial la imatge de la Puríssima i a l'església de l'Hospitalet s'hi ajuntà la del Sant Crist de la Sang. Les fileres llarguíssimes d'hòmens i dones anaren cap a la Marina cantant i resant oracions penitencials. Ixqueren pel Portal de ses Taules, varen recórrer tota la Marina i anaren cap a l'ermita de Santa Paula —sa Capelleta— on feren súpliques a la Verge del Carme; entraren pel Portal Nou i pujaren a la parròquia de Santa Maria. Tot seguit es celebrà la missa i predicà el paborde Joan Baptista Forner.

Malgrat totes les processons i pregueres no semblava que Déu en volgués saber res. Ni una gota d'aigua.

Era necessari insistir més i més. S'havien de posar altres intercessors i plorar més fort perquè les pregueres arribassin on havien d'arribar.

El dia vint d'abril començà una altra sèrie de processons. El primer dia tragueren les imatges del Sant Crist i la Puríssima. Es feren sermons a la Plaça de sa Torreta, a la de les Monges, a la de sa Ferreria, davant la casa del capità Panxós i davant l'església de Sant Elm. S'acabà la processó al Convent, on no

¹⁾ Arxiu Històric de la Pabordia, M-2, pàg. 62.

fou possible predicar ni dir res perquè tothom plorava.

El cel continuava més serè que mai.

El dia vint-i-u el paborde determinà que ja no hi havia altre remei que posar per intercessora Santa Maria Major i treure de l'església la seua imatge, que no n'havia sortit mai. Fou aquella una de les més grans i més devotes processons que s'han fet mai a Eivissa, per doble motiu: la necessitat d'aigua i la presència de Santa Maria pels carrers de Vila i pels camins de fora. Quatre preveres dugueren la imatge des de la parroquial fins a sa Creu Blanca, on començaren a dur-la el governador, el magistrat i altres persones distingides. Una gentada mai vista anava resant el rosari i altres oracions. S'encaminaren cap a l'església de Jesús a la qual varen entrar «entre llàgrimes d'alegria i esperança». El cel s'havia cobert.

Digué la missa i predicà el doctor Joan Baptista Forner, paborde i vicari general. Havien caigut ja algunes gotes i creixia l'esperança. Tothom creia que pujarien més núvols i que plouria de veres, però no fou així, de moment. Bufà el mestral fort i el cel s'aclarí tot d'una. La processó va tornar a Vila i pujà fins a l'església parroquial. Totes les esperances no s'havien perdut. Era una prova més per a la fe d'un poble tan castigat.

A totes les esglésies de Vila i la Marina continuaren els actes penitencials. A la fi, el dia trenta d'abril s'obriren els núvols i deixaren caure aigua durant una hora i mitja. De moment no es sabia si hauria estat profitosa i suficient.

A darrers de maig tornà a bufar

molt fort el mestral i segons refereix la crònica féu molt de mal a altres llocs, a Eivissa no. «Els mallorquins i valencians recordaran molt de temps tot el mal que el vent els féu...»

No tornà a ploure més, a Eivissa, però l'aigua del darrer dia d'abril —tal vegada per allò que «cada gota val per mil»— fou suficient. «*Déu Nostre Senyor volgué templar de tal manera l'aire que per la rosada de les nits i els aires frescos s'aconseguí una collita de blat més gran que les dels altres anys; així l'esterilitat i les tempestes quedaren burlades per l'altíssima protecció.*»

Tanta fou la satisfacció per haver aconseguit la pluja necessària, que es varen fer diversos actes d'agraïment i processons d'acció de gràcies duent per segona vegada la imatge de Santa Maria Major. Es diu que a tots els actes, a més de la major part del poble,

«hi assistí tota la noblesa, el governador i el magistrat». Els carrers per on havia de passar la processó final s'havien encatifat de flors que eren el primer fruit de la pluja.²

El 1768 tornà a ser un any molt sec i s'hagueren de repetir les processons generals de pregueres.

El dia catorze d'abril tornaren a treure la imatge de Santa Maria —segurament perquè recordaven la gràcia obtinguda el 1720— i una de les processons anà també a l'església de Jesús.

El dia vint-i-tres «*a súplica del Molt Yllustre Ayuntamiento se feu altra processó y festa solemne de rogativa... Y este dia amanexqué lo cel cubert ab disposició de ploure; luego que es començà la missa començà a pluicar y ans de acabar la festa tingueren aygua abundant y suficient per remediar la necessitat en que nos trobavem y per darnos esperança de una cullita sino abundant suficient per lo consol de la Isla, reconeguent que este benefici lo alcansarem de Maria Santíssima*»³.

Si l'arxiduc tornàs

Si donau una ullada damunt damunt a *Las Antiguas Pitiusas*, tot d'una veureu com a cap de les seues excursions per Eivissa l'arxiduc no deixà de fer mencions de pous, fonts i altres aigües. No només de les que veïe a la vora dels camins, sinó que fins i tot féu alguna llarga excursió per poder veure aigües vives: Font de sa Pega, Broll de Buscastell, Font de sa Pedra...

Vegeu-ne una relació molt breu, només per mostra:

Torrent d'es Pou
Torrent d'es Horts
Pou d'En Serra

2) AHPE, M-28, pàg 12.

3) AHPE, M-32, pàg 125.

Font d'es Cubells
 broll de la badia de Sant Antoni
 es Broll de Buscastell
 Font d'En Joan Armat
 Font d'En Palla
 s'Assut d'es Celleràs
 Font de sa Figuera
 Riu de Santa Eulària
 Font d'En Vicent Gat

Algunes de les làmines de l'esmentada obra corresponen al mateix tema: una sènia prop de Vila, sa Font de Vila, Font d'en Joan Armat i Riu de Santa Eulària.

De ses Feixes del Pla de Vila digué que eren d'una feracitat extraordinària, i que pertot arreu s'hi veia la vida abundant.

«La importància de l'horticultura a Eivissa és ben gran, particularment al Pla de Vila i al de Sant Antoni, on es troben molts d'horts regats per sènies.»

Féu un resum de les sènies agrupant-les per municipis:

Eivissa, 36
 Sant Josep, 42
 Sant Antoni, 35
 Sant Joan, 14
 Santa Eulària, 70

També va exposar unes consideracions sobre les aigües vives i els regadius d'Eivissa:

«Les collites —digué— podrien millorar-se molt, si es procuràs fer el regadiu més intens. Llevat del riu de Santa Eulària, manquen a l'illa corrents contínues d'aigua, i fins i tot el riu mencionat no sol permetre regar gaire durant l'estiu. Hi ha nombroses fonts petites a diversos torrents i fondalades i els aljubs que recullen l'aigua de pluja són nombrosíssims. Tot això, però, no és suficient per a l'abeurada d'animals i persones, molt menys per al regadiu de les terres.»

«Els molins d'aigua són pocs perquè moltes de vegades han de quedar aturats». Digué que al municipi de Santa Eulària n'hi havia sis i al de Sant Joan, nou. De Buscastell va dir que darrerament se n'hi havien fet alguns, que durant els estius no podien moldre perquè els mancava l'aigua necessària.

«L'únic remei —segons l'arxiduc— seria fer pous artesianos, però com que costarien molts de diners, no se n'ha fet cap» (1867).

«La presència d'una sènia es pot endevinar fàcilment perquè als seus voltants apareixen plantacions de dacsa, mongetes, cols i patates...»

A la Marina li cridà molt l'atenció sa Font i la manera com aleshores es repartia l'aigua:

«Cap a les sis del matí s'abaixa el pont llevadís del portal i així es resta-

bleix la comunicació entre Dalt Vila i la Marina que cada dia s'ha d'interrompre a les deu de la nit. Des d'aquell moment la vida reneix i es va animant; nombrosos aiguaders ajudats per asenets d'aspecte miserable comencen la tasca diària de tragar aigua des de la font de la Marina a tots els habitatges... Cada animal duu sis gerres dins les beaces, tres a cada banda. En haver omplert les gerres, els hòmens comencen el repartiment per tota la Marina i pels carrers empinats de Dalt Vila per deixar a cada família tota l'aigua que necessita».

«La font, situada al peu de la murada, raja l'aigua que rep per una conducció subterrània que ve de Sant Rafel».

Si l'arxiduc Lluís Salvador tornàs a fer ara els recorreguts que féu els anys 1867 i 1885 no podria veure tantes d'aigües vives com veié aleshores. Moltes s'eixugaren fa anys, d'altres aquest estiu.

No caldria que anàs a la Font de sa Pedra, perquè només trobaria la pedra. La Font de sa Pega fa temps que no sap què cosa és l'aigua. Es Broll de Buscastell quasi no brolla, només en surt un raquet, d'aigua.

Quasi tots els pous del segle passat, dels quals en va veure alguns, són eixuts; alguns ja s'han tapat o desfet.

Del riu de Santa Eulària li dirien que fa molts d'anys que l'aigua no hi corre.

En creuar el Pla de ses Salines —anant als estanys o a's Cubells— veuria molts de molins caiguts i poquíssims d'horts. Algú s'encarregaria de dir-li que l'aigua s'ha tornat salada i que no es podia regar ni l'alfals, que és planta ben forta.

Se n'adonaria que existeixen moltes perforacions per treure'n aigua, cosa que en principi li agradaria, ja que ell havia parlat més o menys d'aquesta solució. Ell, però, devia creure que l'aigua s'empraria amb moderació i de fet s'ha emprat amb desmesurada abundància. Ja en deu quedar ben poca dins les entranyes de la terra. Moltes perforacions no serveixen per res.

L'arxiduc parlà molt dels arbres i plantes que anava veient quan passava pels camins de l'illa. Ara també en veuria, però no pocs ja s'han esmorteït i acabaran morint de set.

Podria veure les serralades d'aleshores, però moltes ja són pelades i sense pins. Els pins van morint per manca d'aigua i per excés de foc.

Moltes fileres d'ametllers s'han assecat per sempre.

Els garrovers, que saben resistir, no poden aguantar més; n'han mort molts i en moriran molts més si no plou prest.

Les figueres comencen a encongir-se, es tornen petites i moren, perquè les arrels ja no troben dins la terra la poca aigua que necessiten per poder viure.

Fins i tot les centenàries oliveres —qui sap si mil·lenàries— comencen a ressentir-se de la sequedat i de tanta calor. Al capdavant no és d'estranyar, perquè si les seues fulles són el símbol de la pau, poca cosa poden simbolitzar ja en aquest món.

Cada dia escoltam «els hòmens del temps» o es llegeixen les seues previsions. Uns diuen que enguany plourà, els altres que no. Els pagesos d'Eivissa i Formentera diuen: en haver-ho vist ja ho sabrem.

Per ara només tenim una cosa ben certa, que ja es repetia antigament: d'on no hi ha, no es pot treure.

Si ja s'ha tret quasi tota l'aigua de dins la terra, que és resseca i eixuta, i si de més amunt no vénen pluges abundants i profitoses, ningú no pot imaginar quin serà l'aspecte de les nostres illes dins poc temps.

No manquen veus que demanen altra vegada processons de pregueres. No manquen tampoc els qui, si es feien, se'n riurien... Si almenys servien perquè cada un dels qui vivim aquí —a les illes Pitiüses— pensàssim molt seriosament que l'aigua ve de dalt i que només hem d'emprar la necessària sense perdre'n una gota, les processons de pregueres —amb rialles o sense— podrien donar el seu fruit. Eivissa i Formentera, els nostres arbres, els nostres horts, els nostres camps, nosaltres mateixos no hauriem de passar tanta de set.

Eivissa, setembre de 1983.

JOAN MARÍ CARDONA